

Nemzetközi jog: út és mód a nemzetállam kísértései és csapdái kiküszöbölésére?

írta Dr. Szalma József

Kelt Délvidén 2002. február 7-én

Reflexió dr. Kovács Péter: Le dorit international pour les minorités face a l'état-nation (Nemzetközi kisebbségi jog — szemben a nemzetállammal), Publications Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridia et Politica, Tomus XVIII, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2000, 201 old.) c. könyvére

Nemrégem olvastam, hogy "karomon" — az Újvidéki Egyetem Jogi Karán, amelyen huszonkilenc éve dolgozom, amelyen többnyelvű előadásokkal és kutatásaimmal kíséreltem meg hozzájárulni a többféle jogi kultúra találkozásához és a különbözőségek mellett az egymás mellett élés lehetséges voltának kereséséhez, amelyen a dékán, Sarkic kolléga, azok után, hogy együtt utaztunk haza budapesti, karok közötti tárgyalásokról, javaslatomra, hogy nem kell várni az új szerbiai hivatalos nyelvhasználati törvényre, mert a karnak van és kell hogy legyen autonómiája, tegye ki a többnyelvű táblát, e kérelemnek eleget tett, és máris ragyog karunk bejáratán a réztáblára írt többnyelvű, többek között magyar felirat is — egy "Miletic" nevű szerb előjelű szervezet hirdetését egy e karon tartandó "nagygyűlésről", amelyen Vajdaság "megmentéséről" lesz majd szó. Még nem tudom, milyen Vajdaság megmentését fogja tárgyalni vagy tárgyalta, amennyiben már időközben megtárgyalta a nevezett tudományos nagygyűlés: vajon a "Szerb Vajdaságot" (1849—1852), avagy a "multikulturális Vajdaságot" akarja-e "menteni", és kicsit tartok attól, mintha a felhívás intonációja az elsőről szólna. Mintha nem a modern regionalizmust és önkormányzatiságot (beleértve a kisebbségi önkormányzati jogosultságot) hirdetné ezen összejövétel, hanem a központhoz való területcsatolást, a múlt századi szerb önrendelkezés centralista utóváltozatát. Ám lehet, hogy tévedek. Bár tévednék.

Ám a szervezet nevesítője, azaz annak intonációs jelzője mintha kissé gondba ejtene. Nem mintha Miletic nevét bárminemű módon megkérdőjelezhetném, hiszen őt iskoláinkban, fordításos tankönyvekben természetesen, a legpozitívabb értelemben ismertük meg. Bár, hozzáfűzném, az igazság másik oldalának megismerése kedvéért, nem fordításos könyvekben is érdemes (utólag) megismerni tevékenységét, és ebből a történelmi és aktuális tapasztalatot levonni. Mikó: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika c. könyvét (dr. Mikó Imre, Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika, Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből, Minerva, Kolozsvár, új kiadás, Pécs, Optimum Kiadó, 1989, — Id., op. cit., — Miletics Szvetozár a nemzetiségi törvény javaslatáról, 201—204, 223. old., Miletics indítványa a nemzetiségi kérdés eldöntésének sürgetése tekintetében, 121. old., Miletics törvényjavaslata a szerb nemzeti ügyben, 121. old.) nálunk nemigen ismerik. Érthető, hogy nem, hiszen újbóli kiadása nem is juthatott el hozzánk, s nem volt megtalálható amúgy is, az autista időszakban "könyvtelenített" könyvkereskedéseinkben.

Nevesített, nem fordításos könyvben pedig igazán tárgyilagosan, vagy legalább a másik oldalról nézve megismerhetjük Miletic elismerésre méltó kisebbségvédő szerepét, melyet a magyar parlamentben betöltött, a szerb kisebbség jogaiért folytatott parlamenti harcában. Beleértve azokat a tervezeteket is, amelyeket a szerb "szkupstinák" (közgyűlések) már 1865-től kezdve az egész Délvidék leszakításával kapcsolatos szándéknyilatkozataikat a parlamenti tárgyalások folyamán benyújtottak.

Mivel ily módon Miletic (nota bene) szociáldemokrata színekben, a magyar parlamentben nálánál egyes kérdésekben nem sokban különböző radikálisabb társaival együtt küzdött, küzdöttek a szerb kultúráért és egyenjogúságért, beleértve a vallásit is, ami pozitív, de a szerb kisebbség területi elszakadásának és Szerbiához való csatolásának jogát is, ami akkoriban joggal volt megkérdőjelezhető — ma már a meghirdetett tolerancia periódusában valóban anakronisztikusnak tartom a róla készült Mestrovic-szobrot, mely akkurátus mivoltában már majd nyolcvan éve fenyegetően fordul az Újvidék központjában levő katolikus templom felé.

Nem tudom, ha Miletic élne, vagy ha "mint főnix feléledne" (mint a szigeti veszedelem hősei Mikszáth művében), ugyan "mit szólna utólag" saját szobrához. Pl. ahhoz, hogy lehet-e szimbolikus vagy reális

fenyegetéssel toleranciához jutni. Nem kellene-e az itteni Államnak — mely Európa felé igyekszik, és céljaiban, ennek fejében, meghirdette a toleranciát, mely tudjuk, feltétele a demokráciának — elgondolkodnia azon, hogy a reális represszió részleges eltüntetésével a szimbolikus fenyegetéseket is mellőzni kellene. Beleértve a Miletic-szobor egyértelmű üzenetét, a "cuius regio, eius religio" elvét, azt, hogy vannak "fő"- és "mellékvallások", amit szimbolikusan is kifejezésre kell juttatni.

Továbbá lehet, hogy a tolerancia felé igyekvő Államnak el kellene gondolkodnia azon, hogy rendben van-e az, hogy Szabadka egyik főterét változatlanul Jovan Nenad (sem korábban, sem utóbb senki által el nem ismert) cár nevével "díszítik" az autista elmúlt tíz év folyamánként, és neve azóta is ott maradt — miközben ismeretes, hogy ő a középkorban a törökök oldalán martalóc, csatlós szerb szabadcsapatok élén rombolt és pusztított, egész Délvidék területén, életet és vagyont beleértve és nem kímélve.

Nem tudni, hogy ebben ki volt a rosszabb: ő és szabadcsapatai vagy a török hódítók. Vannak reális és szimbolikus jelei az előbbi példákban tetemesen túlmenően, a közelmúltban letűnt szerbiai autista rendszernek, de a korábbi rendszerekből is bőven előfordulóan, annak a nemzetállami felfogásnak és gyakorlatnak, amelyeknek semlegesítése napjaiban is igen gyéren történik. Az egy és fél évszázadot megkéső nemzetállamiság legelső jelei és gyakorlata elmúlt évtizedünkben, de nemegyszer korábban is, melyek mindannyiszor a Balkánról haladtak felfelé, romboló útjai mentén jelentek meg, mindannyiszor emberéletre veszélyes abszolútizmusba torkolltak.

Egy nemzettől sem tagadható meg, hogy legyen állama. A probléma csak abban van, hogy amennyiben adott államban más nemzetek tagjai is élnek, vajon csak az egy "istenadta" nemzet jogosult-e annak meghatározására, hogy milyen legyen ezen állam, vagy ehhez akár a másik is hozzászólhat.

Különböző indíttatású művek figyelembevételénél (mint pl. Jászi Oszkár, A Habsburg-monarchia felbomlása, Hanák Péter előszavával, első kiadás 1929-ben a Chicagói Egyetem Kiadójának gondozásában, majd először magyarul 1983-ban a Budapesti Gondolat Kiadó gondozásában, amelyben kutatja a centrifugális erővonalakat, majd Id., uő. kontrárius, centripetális művét, melyet a felbomlás előtt írt, 1918-ban, Az Osztrák—Magyar Monarchia jövője címmel, Budapest, Magyarország Részvénytársaság, 1918, újbóli kiadása: ÁKV-Maecenas, Budapest, 1988; továbbá, mint Bibó István művei; újabban Sajti Enikő Délvidékre vonatkozó kiváló munkái, mint pl. Nemzettudat, jugoszlavizmus, magyarság, Szeged, JATEPRINT, 1991 és más dolgozatokat) érdeklődéssel olvasom Kovács Péter professzor francia nyelven megírt kutatását, mely a kisebbségi kérdést tudományos módszerekkel, mind politika-történeti — nemzetközi jogtörténeti, mind időszzerű, nemzetközi-jogi szemszögből, azaz elsősorban jogi szemszögből vizsgálja.

Tárgyalt könyvünk témája arról szól, miként oltalmazható a nemzetközi jog eszközeivel az időnként hosszabb-rövidebb ideig nemzetállami szorításba kerülő nemzeti kisebbség.

Kovács Péter, mint ahogyan a könyv róla szóló rövid ismertetője elmondja, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, továbbá a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi Kara Nemzetközi Közjogi Tanszékeinek a tanára, a francia Nemzetközi Jogi Társaság tagja, valamint tagja annak a kormányok közötti nemzetközi bizottságnak, mely az európai Regionális és Kisebbségi Nyelvi Charta, továbbá az európai nemzeti kisebbségek védelméről szóló charta kérdéseinek kutatásával foglalkozik.

A szerző a könyv első fejezetében foglalkozik Közép-Európa kisebbségeinek kérdésével, amely különösen a török uralom utáni időkben vált realitássá. Megállapítja, hogy az állam és kisebbségei viszonyában, figyelembe véve a késői középkor és a polgári kor kezdeteit, több modelltendencia követhető nyomon.

Az egyik modell a több kollektivitás egymással, azaz egymás mellett élése, koegzisztenciája, amely speciális státúton alapul. E koncepció szerint a kisebbség és a többség viszonyában lehetőleg nem a kisebbség többségnek való alárendeltségét, hanem önkormányzata útján történő mellérendeltségét hangsúlyozza ki.

A másik modell, amely a német kései középkori hagyományokra épül (Sachsenspiegel — szász törvények, Schwabenspiegel — sváb helyi törvények) a helyi önkormányzati jogszabályok rendszerét helyezi eltörébe és az ún. szabad királyi városok, azaz a központi kormányzattól önkormányzati jogosultságot elnyert helyi önkormányzatok rendszerén alapul.

Ugyanakkor a középkorban és a kései középkorban egyes etnikumok a privilégiumok rendszerét követik,

azaz a privilégiumok státútumát a központi hatalomnak nyújtott katonai szolgálatok fejében. Erre a szerző a székelyeket, azaz a székelymagyarok példáját említi, akik privilégiumaikat még a X. században nyerték el, a kunok a XIII. században, a jazigok-jászok a XIII. században, valamint a szerbek a XVIII. században az ún. krajínák területén, Horvátországon belül, a török idők után létrejövő határőrvidéken. Ezek a középkori autonómiák nem függtek a helyi, azaz tartományi hatalmi szervektől, közvetlenül a központi hatalom, a király fennhatósága alatt voltak. (Vö.: Kovács, op. cit. 7. old.).

A szerző kiemeli, hogy miután a magyar királyság (déli és középső) területét megszállták a törökök, kényszerpályán létrejön Erdély különállása, ugyanakkor viszonylagos, török szultántól való függősége egyedüli mód volt a viszonylagos önállóság megőrzésére a XVI.—XVII. század folyamán. Alapja ennek a XV. század folyamán kialakuló "három náción uniójának" gyakorlata, nevezetesen a székelyek, a magyar nemesség és a szász közösség között.

E különállás 1848-ban szűnik meg az akkor létrejövő alkotmányjogi fúzió által. Erdély és Horvátország a perszonális unió, azaz a reális unió (1867-től) révén 1918-ig marad a történelmi Magyarország kebelében. A horvátok és más szlávok, továbbá a szlovákok és a románok, nemcsak a kisnemesség, hanem a főnemesség, tehát az akkor uralkodó réteg köreiből is megtalálhatók. A nemkatolikusok saját vezetőiknek és vallási közösségeiknek (pl. ortodox egyház) voltak "alárendelve". Így módon a multietnikus rendi társadalomban az egyes etnikai közösségek közötti viszony nem felé-, hanem mellérendeltségi elven alapult. (Kovács, op. cit. 8-9. old.).

A XVIII. század végén és a XIX. század közepén megvalósuló polgári forradalmak törekvései a nemzetállamok irányában haladtak, és ennek első jelei éppen a francia forradalom során mutatkoznak meg. Ekkor alakul ki az "egy állam — egy nyelv" filozófiája, minthogy az is, hogy egy államban nem lehetnek tartományok, amelyekben külön törvények volnának érvényben. Mint ahogyan ez az érvelés Diderot, D'Alambert és más enciklopedisták műveiben kifejezésre jutott. A XIX. század során kialakult az államnemzet fogalma. Kovács idézi a korabeli Bluntschli véleményét, aki szerint az államnak egy privilegizált nyelvet kell támogatnia, a többség nyelvét, s ennek következtében természetesnek tartja, hogy az angol parlamentben angolul és nem írül, a francia közéletben pedig nem gall, német vagy breton nyelven kommunikálnak.

E nyelvi helyzetet kommentálva Bibó (Bibó István, *Mis_re des petit Etats d'Europe de L'est — A kelet-európai kis országok nyomora*, Paris, Albin Michel, 1993, p. 150.) szerint a nyugat-európai országok abban az illúzióban voltak, hogy a kelet-európai országokban a kohéziót egymagában biztosítani fogja a demokrácia és a szabadság elve. Közép-Európában nem a francia egynyelvűség jutott kifejezésre, ellenkezőleg, az adminisztrációban, az oktatásban, a tájékoztatásban alkalmazott többnyelvűség és a különböző jellegű helyi önkormányzatokban. Habár ez így volt a gyakorlatban, az innen érkező, sokszor nem is indokolt kisebbségi panaszok Közép-Európát úgy fogták fel, mint Európa neuralgikus részeit.

A panaszkodók az állítólagos lingvisztikai nacionalizmusra hivatkozva nemcsak saját nyelvük jogos érvényesítése céljából protestáltak, hanem ezen az alapon olyan területeket is maguknak vindikáltak, elszakításuk céljából, amelyeken sem akkoriban, sem a múlt század második évtizedéig sohasem voltak többségben. (Dr. Hegedűs Antal és Katarina Cobanovic — *Agrarna statistika Vojvodine c.* alapos munkájából tudjuk, hogy az osztrák neoabszolutizmus idején, 1855 körül végzett osztrák népszámlálások, bár névelemzési alapon a magyarokra nézve kedvezőtlenek voltak, amiért volt is tiltakozás, azt mutatták, hogy az öt délvidéki megyében a négy főbb nemzetiség vagy nemzet között a szerbek nem tették ki az öt megye összlakosságának még egynegyedét sem.

Sokszor hangzik el az a statisztikai nézet, hogy a századforduló Magyarországon a nemzetiségek összevéve többségben voltak Délvidéken. Ez talán lehetséges, attól függően, hogyan alakult a statisztika kritériuma. Az említett munkában az is kritérium, hogy az öt délvidéki megyében a magyarok és a németek együtt abszolút többségben voltak, vagyis az összlakosság valamivel több mint ötven százalékát tették ki, míg a szerbek és a románok együtt relatív kisebbségben voltak /a lakosság összlétszámának a felét nem érték el/.

Nem vagyok túl nagy híve a statisztikáknak, különösen a kisebbségeket illetően, amennyiben az államalkotó többség, statisztikákra alapozza a kisebbségi jogokat, azáltal, hogy a jogokat statisztikai alapokra helyezve a jogok "redukálását" célozza meg, aktuális statisztika figyelembevételével, nem kérdező meg, miért kedvezőtlen a kisebbségre nézve az alapul vett statisztika, húzódik-e meg mögötte emberi jogi és nemzetközi közjogi szempontból alapvetően megkérdőjelezhető és elítélendő utódállami

hozzaállítás, pl. kényszerű kitelepítések és betelepítések, említsük csak meg az "enyhébb" formáit annak, amire utalni szeretnénk.)

A bécsi abszolutista centrumtól különválni, önállósodni kívánó magyar nemzeti törekvések (1848) ellensúlyozására a Habsburgok támogatták a kisebbségi önállósulási törekvéseket, mint a román és szerb nemzeti követeléseket, abban reménykedvén, hogy az egyensúly megtartható a "dividae et impera" elve alapján.

A csehek ugyanakkor a szláv nyelvek érvényesítéséért szálltak síkra. A magyar liberális polgári mozgalmak (Széchenyi) a XIX. század negyvenes éveiben vagy a XIX. század második felében (Mocsáry Lajos, Nemzetiség, Ráth Mór, Pest, 1858, 108—132. old.) támogatják a kisebbségi nyelvek érvényesülését. Az 1848. évi törekvések katasztrófája után az 1868. évi (magyar) XLIV. kisebbségügyi törvény deklarálja, hogy minden polgár az egyeséges és oszthatatlan magyar nemzethez tartozik, amelyben az állampolgárok egyenjogúak, azzal az egyértelmű joggal, hogy mindenki megtarthatja saját nemzetiségét és identitását. (Kovács, op. cit., 12. old.)

Kovács utal arra, hogy nemzeti érzésekkel való visszaélés, olyan módon, hogy az a tömegek olyan mozgatóját idézi elő, hogy a nemzeti törekvések agresszív nacionalizmussá válnak legtöbbször a történelem nehezen gyógyítható traumatizálását idézi vagy idézheti elő.

A korábban panaszukat benyújtó területszerző utódállamok új kisebbségeiket automatikusan úgy kezelték, mint akikről vélelmezhető, hogy nemcsak a Versailles-ban megkötött kisebbségoltalmi klauzulákat kéri érvényesíteni. (Megjegyzendő, hogy a területhódítók versailles-i kisebbségoltalmi klauzulákat sem tartották be.) Ezért abból a téves feltételezésből indultak ki, hogy náluk (a kisebbségeknél) eleve jelen van a civil lojalitás hiánya, ezzel együtt kizárólag részükről történő reciprok terület-visszaszármaztatás szándéka, és ezért tartósan "ellenségként" kell őket kezelni, ennek alapján pedig beleértve a "tűzzel-vassal" történő megszorításokat is.

A kisebbségi jogok helyett már kezdettől fogva "megszorító", sőt (kollektív) büntetőintézkedéseket foganatosítottak.

Emberi és kisebbségi jogok nyújtása helyett alapvető állampolgári és élethez, kultúrához való jogokat tagadtak meg.

Tervezték és megvalósították a kisebbséget sújtó kitelepítéseket és a betelepítéseket.

Ugyanakkor ezen túlmenően repressziókat és atrocitásokat alkalmaztak.

A szerző megemlíti, hogy erre a második világháború során Vajdaság területén került sor, többek között az ártatlan magyar lakosság körében. Ugyanitt a német kisebbség deportációjára is sor került.

Szlovákiában Benes kísérelte meg minden diplomáciai, politikai és pszichológiai eszközzel elérni, hogy a német és magyar kisebbség egészét a kollektív vétkességgel bélyegezze meg, mert ez alapul szolgált a "kisebbségtelenítési" terveknek és ezek megvalósításának.

Ehhez a gondolathoz és gyakorlathoz, ugyanilyen relációban és politikai céllal, eléggé közel álltak a romániai militánsok 1944/49 során.

Kitűnt, hogy a területnövelő utódállamok, mind az első, mind a második világháború után ahelyett, hogy legalább annyi kisebbségi jogot nyújtottak volna, amennyit valamikori kisebbségük maguknak vindikált, vagy betartottak volna a nemzetközi kisebbségvédelmi jogszabályokat, kezdettől fogva, ciklikusan ismétlődően, nem kisebbségként kezelték a kisebbséget, hanem lehetőleg ellenségként, és minden alkalmat megragadtak arra, hogy alapot találjanak tervezett és sajnos megvalósított radikális intézkedéseikre.

Nemzetközi ellenőrzés hiányában állami önbíráskodást hajtottak végre a kisebbségek kollektivitásain. Ezeket az atrocitásokat sem az első világháború után alakult Népszövetség, sem a még a második világháború végén csak csiráiban elképzelt ENSZ nem tudták megakadályozni, habár megkísérelték. Az "utódállamokban" — amelyekben legalább annyi nemzetiség lett, ha nem több, mint amennyi a szétbomlasztott közép-európai államban, mellesleg teljesen más kultúrájú és sokszor nem európai hagyományokkal és tapasztalatokkal a kisebbségvédelem terén — a legsúlyosabb nemzetállami gyakorlat

folyt.

Az történt, hogy a gyors betelepítésekkel az utódállamok bevezették a számszerű többség alapján megvalósított többségi nyelv és kulturális diktatúrát, menekülve a kisebbségek lakta területek minden regionalizációjától, és a kisebbségek perszonális autonómiájától. Az ilyen újdonsült nemzetállamok nyelvi és kulturális hegemoniát kívántak érvényesíteni.

Mi történik a reformországokban a múlt század 90-es éveitől kezdve? Mit mondanak alkotmányaik a "nemzetről", a "népről", említik-e a "nemzeti kisebbségeket", és ha igen, milyen "vendéglátói" alapjogokkal?

Kovács professzor rendkívül szemléletes áttekintést nyújt erről a kérdésről. (Kovács, op. cit. 23. old.). Példának okáért megemlíthető a szlovák alkotmány vonatkozó preambulumból vett rendelkezése. Francia szövegből vett szabad fordításban a következőket tartalmazza: "Mi, a szlovák nép (...) Nagy-Morávia történelmi örököseiként, azokkal a nemzeti kisebbségekkel és etnikai csoportokkal együtt, akik Szlovákiában élnek (...) mint a Szlovák Köztársaság polgárai képviselőink által hozzuk meg ezen Alkotmányt."

Nem kevesebb meglepetést és elgondolkodtató nemzetállami megfogalmazást tartalmaz a román reformalkotmány is, melynek 1/1. szakasza szerint "Románia szuverén, független, egységes és oszthatatlan nemzetállam", 2/1. szakasza szerint pedig ebben az államban "a nemzeti szuverenitás egyedül a román népet illeti meg", 4/1. szakasza szerint pedig "az állam alapjait a román nép egysége képezi".

Ellenpélda van az alkotmányos megfogalmazást illetően. A szerző idézi többek között a horvát alkotmányt. Igaz, ezen alkotmány is preambulumban a "horvát nemzetből" indul ki, azaz abból, hogy "az állam a horvát nemzet nemzetállama, de egyúttal állama más nemzeteknek és kisebbségeknek is, akik ezen állam polgárai, mint a szerbek, muzulmánok, szlovének, csehek, szlovákok, olaszok, magyarok és zsidók".

A magyar alkotmány alaprendelkezéseiben (2/2. szakasz) ezekkel szemben egyedül a "nép" kifejezést használja, további rendelkezésében pedig (68/1 szakasz) pedig kifejti, hogy "a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek államalkotó tényezők és részesei a néphatalomnak".

Figyelemre méltó az ukrainai alkotmány, mely preambulumban megállapítja, hogy "Ukraina Nagygyűlése, az ukrainai nép, az ukrainai polgárok és minden nemzetiség nevében, kifejezve a nép szuverén akaratát, saját önálló történelmére és az ukrainai nép önrendelkezési jogára alapozván, melyet az ukrainai nemzet, valamint Ukrajna népei valósítanak meg..."

Az idézetekből is kitűnik, hogy a kivételektől eltekintve az 1990. évtől reformálódó utódállamok alkotmányjogi önfelfogása alapvetően nemzetállami, függetlenül attól, hogy a XIX. század húszas éveitől bekebelezett területeken nagyszámú kisebbség él.

A nemzetközi és belső jogrendben kísérletek történnek az alkotmányos pozitív diszkrimináció elvének alkalmazására. Elméleti alapja ennek nem az egyébként nemzetközileg tiltott bárminemű diszkrimináció megszegése, hanem ellenkezőleg, a fennálló kisebbségeket érintő diszkrimináció megszüntetésének szándéka.

A kisebbség ugyanis, per definitionem, számszerűsége miatt, vagy annak alapján, hogy "nem államalkotó", vagy a tapasztalat szerinti időnkénti ciklikusan ismétlődő diszkriminációs politika miatt, eleve hátrányos helyzetben van.

Ennek ellensúlyozására szolgál a kisebbségi különjogok rendszere, amely a kisebbségek egyéneit és közösségeit egyaránt megilletik. Mind a Magyar Szóban már korábban ismertetett Európai Regionális és Nemzeti Kisebbségi Nyelvi Charta, mind az ENSZ 47/135. számú Nyilatkozata (Nyilatkozat a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek védelméről) ezen a "vonalon" vannak, amikor szorgalmazzák a nemzeti, nyelvi, vallási kisebbségek védelmét, elsősorban a diszkrimináció-tilalom és bizonyos külön jogokat biztosító minimumok (nyelvhasználat, iskoláztatás, köztájékoztatás stb.) alapján.

A "pozitív diszkriminációra" vannak példák (más kérdés, hogy milyen "mértékben") az egyes reformországok alkotmányaiban. Így a horvát alkotmány szavatolja az identitáshoz való jogot, a saját írásmódhoz való jogot, valamint a kulturális autonómiát. Ugyanakkor külön törvényben szabályozzák a nemzeti és etnikai

kisebbségi közösségek alapvető jogait. (Kovács, op. cit. 26. old., 37. lj.)

A magyar alkotmány 68. szakaszában többek között a nemzeti kisebbségek számára szavatolja a közéletben való részvételt, saját kultúrájuk, nyelvük érvényesítését és képviselőiket az általuk létrehozott helyi és országos önkormányzataikban. (Kovács, op. cit. 27. old., 39. lj; ld. továbbá: Kisebbségek jogai Magyarországon /szerk.: Bodáné Pálok Judit, Cseresnyés János, Vánkosné Timár Éva, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994, 35—38. old./, továbbá ebben: Az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 25—30.*-ok, 31—57.*-ok — Nota bene — nagyjából ezeket a normákat "másolta át" — nem a legjobban — a készülő jugoszláv kisebbségvédelmi törvény.)

A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 12. szakasza csak a klasszikus diszkrimináció-tilalmat tartalmazza, tehát azt, hogy tilos a diszkrimináció, a nem, nyelv, vallás, faj, nemzeti vagy politikai hovatartozás szerinti megkülönböztetés.

Az ukrainai alkotmány 24. szakasza tiltja a diszkriminációt és a privilégiumokat. Ezen alkotmány 53. szakasza előírja, hogy a törvénnyel összhangban szavatolt a nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárok anyanyelvű oktatásához, az állami és kommunális szervek előtti anyanyelvhasználathoz való jog, továbbá az anyanyelvhasználat joga a nemzeti kulturális közösségeikben. A 119/3. szakasz előírja, hogy a helyi és állami adminisztráció saját hatásköreiben, azaz területén biztosítja a nemzeti és regionális programok érvényesítését a környezetvédelem területén, beleértve az egész lakosságot és a nemzeti kisebbségeket, a nemzeti és kulturális programok tekintetében. (Kovács, op. cit. 29. old., 50. lj.)

Az észt alkotmány 37. szakasza szavatolja a kisebbség oktatási különjogait, valamint a saját intézményekhez való jogot, 50. szakasza szavatolja a kulturális autonómia intézményeinek létrehozására és működtetésére való jogot, 51. szakasza pedig azokban a községekben, amelyekben a kisebbség lakossági aránya meghaladja az ötven százalékot, lehetővé teszi az ügyintézésben a kisebbségi nyelv hivatalos használatát. A román alkotmány 6/1. szakasza elismeri és szavatolja a nemzeti kisebbséghez tartozó egyéneknek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási önazonosságuk megőrzését, védelmét és kifejezését. (Kovács, op. cit. 26. old, 45. lj.)

A szlovén alkotmány 5. szakasza szerint Szlovénia saját területén védi az alapvető emberi és szabadságjogokat. Támogatja és szavatolja az autochton olasz és magyar etnikai kisebbség közösségi jogait. Ezen alkotmány 11. szakasza előírja, hogy Szlovénia hivatalos nyelve a szlovén. Azokon a területeken azonban, ahol az olasz és a magyar etnikai kisebbségi közösség hagyományosan él, az olasz és a magyar nyelv is hivatalos. (Kovács, op. cit. 28. old., 48. lj.)

A szerző külön fejezetet szentel az Európa Tanács által meghozott kisebbségi nyelvi Chartának (89—94. old.), utalva arra a nyílt dilemmára, hogy a nyelvi jogok oltalma nem elegendő a kisebbségek védelmére. Ugyanakkor figyelmet szentel az európai nemzeti kisebbségi jogokról szóló keretegyezmény kodifikációs eljárásának (95—112. old.), beleértve az ellenőrzési mechanizmust is. Külön fejezet foglalkozik a kisebbségi jogok bíróság előtti jogérvényesítésével. Nyilván itt az európai charták elfogadása esetén a nemzetközi jogérvényesítés, tehát az európai emberi jogi bírósági fórum előtti és belső bírósági fórumok előtti érvényesítés dilemmájáról van szó. Tegyük hozzá: ha a kisebbségi jogok nemcsak politikai deklarációk, hanem alanyi jogok is, amelyek a közösség egyéneinek és közösségnek is járnak, akkor azok bíróságok előtt is érvényesíthetőek lennének. Mivel ezek nemcsak egy állam belső kérdései lehetnek, a nemzetközi bírói fórumok is óhatatlanul illetékesek kell hogy legyenek. A probléma azonban korántsem egyszerű ott, ahol az adott állam nem tagja egy egyezménynek vagy közösségnek, a kisebbség számára abban az államban, amelynek többsége időnként megtagadja az európai vagy univerzális emberi jogi és kisebbségi normákat. Ennek orvoslása az lehetne, hogy a kisebbségi közösségek eklatáns emberi jogi jogsértések esetében nemzetközi igazságszolgáltatáshoz fordulhatnának akkor is, morális alapú marasztalási kérelemmel, ha az illető ország nem tagja valamely közösségnek, mely az adott fórumot működteti. Ez azonban még a gyakorlatban nem valósítható meg.

Külön érdekes fejezete a könyvnek az európai közösség maastrichti európai egyezmény utáni helyzetelemzése, különös tekintettel a közép-kelet-európai országok és a kelet-európai országok között fennálló különböző kisebbségi jogi felfogásra, ellentétre. A szerző utal a Miskolci Nemzetközi Kollokvium (1996. okt. 4—5.) anyagára, valamint az 1998. évi Párizsi Kollokviumra, melyek a közép-európai és a kelet-európai országok integrációs lehetőségeivel foglalkoztak. (141—154. old.). Ezek feltételeként a kisebbségi és emberi jogok betartása is szerepel.

A szerző foglalkozik az 1996 júliusában kialakított, Boszniával foglalkozó nemzetközi állásponttal, mely nemzetközi bírósági illetékességet állít fel a represszió és genocídium megelőzése, valamint Szerbia és Crna Gora esetleges felelősségre vonása céljából, mivel utóbbiak akkoriban arra hivatkoztak, hogy a boszniai háború "csupán belső konfliktus" (144—145. old.), és amelyben e két ország tagadta, hogy részt vett volna a konfliktusban avagy a repressziók alkalmazásában.

Figyelemre méltóak Kovács kisebbségi jogi összehasonlító táblázatai, melyeknek célja, hogy egyes jogosultságok szerint számba vegye az egyes nemzetközi, univerzális (pl. ENSZ-dokumentumok), európai-regionális (Európa tanácsi és európai uniós) egyezmények szerint szavatolt, azaz deklarált jogokat, azaz egyes jogosultságok egyes dokumentumokban, más dokumentumokhoz képest differenciált szintjeit. Ezek a jogok a következők:

- a diszkrimináció-tilalom és jogegyenlőség,
- pozitív diszkrimináció sajátos kisebbségi jogok biztosítása mentén,
- identitás kifejezését és oltalmát szolgáló jogszabályok,
- a szabad akarat ellenében történő asszimilációval szembeni védelem (habár az általános emberi jogokhoz tartozik),
- a kisebbségre külön érvényesíthető egyesülési (gyülekezési) szabadság, gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság,
- a nyelvhasználati szabadság általában, külön a nyelvhasználat az ügyintézésben (közigazgatásban), a büntető eljárásjogban.

A kisebbségi kérdés nemcsak normatív kérdés. Egymagában a normákkal (belsőekkel és nemzetköziekkel) nem oldható meg. Bár a normák rendkívül fontosak, nélkülük nincs mérce. Ugyanakkor a normák jelenlétében a kisebbségi jogok érvényesítése nem vesz helyes irányt, ha a jogalkalmazás a normatartalomhoz képest restriktív vagy adott ismétlődő esetekben diszkriminatív, a belső jog részéről. Az utóbbi jelenség Közép-Európa ún. utódállamainál az elmúlt nyolcvan év során sajnálatos, magyar és nem magyar kisebbséget időnként ismétlődően súlyosan érintő módon fordult elő. Történt ez a nemzetközi közösség minden kisebbségi oltalmát szorgalmazó intézkedései és indítványozásai ellenére.

Ezek ugyan csökkentették, megakadályozták a még drasztikusabb következmények beálltát. Amikor nemzetközi hatás, jószolgálati közreműködés alapján a pressziós kisebbségi politika felhagy, maradnak a pressziók következményei, azoknak kedvezőtlen "tárgyi" és "szellemi" jegyei. A fenyegetés "szellemi jegyeinek" és múltbeli gyakorlatát is fel kell számolni ahhoz, hogy a megbékélés igaz, nemes és jóhiszemű legyen.

(Nem kell nekünk Dusan cár szobra a szabadkai bíróság épülete előtt, vagy akár Svetozar Miletic szobra se fenyegetse Mestrovic nyomán az újvidéki katolikus nagytemplomot. Mert különböző letűnt autoritárius rendszerek után még a szimbolikus fenyegetésre és intelmekre sincs szükség, mert ezeknek semmilyen jogalapja nincs, különösen akkor, amikor nemcsak szóban, hanem tettben is Európa felé igyekszünk, kisebbség és többség egyaránt, szinte kéz a kézben.) Vagy még sem?..

írta Dr. Szalma József

Kelt Délvidén 2002. február 7-én

forrás: Magyar Szó